

Олена Дацюк

завідувачка науково-дослідного відділу
«Історія фортифікації»,
НІАМ «Київська фортеця»
(Київ, Україна)

Olena Datsiuk

Head of the Research Department
'History of Fortification',
The National Historical and Architectural
Museum 'Kyiv Fortress'
(Kyiv, Ukraine)

**ТАБОРОВІ МАРКИ
З ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО
ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНОГО МУЗЕЮ
«КИЇВСЬКА ФОРТЕЦЯ»**

**CAMP STAMPS
FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL
HISTORICAL AND ARCHITECTURAL MUSEUM
'KYIV FORTRESS'**

Анотація

Стаття присвячена огляду поштових марок, випущених у таборі для військовополонених у Ріміні (Італія), з фондової колекції Національного історико-архітектурного музею «Київська фортеця».

Ключові слова:

поштова марка, непоштова марка, військовий табір, Перша Українська дивізія Української національної армії, Святослав Яцушко, Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця».

Abstract

The article describes postage stamps issued at the military camp of prisoners in Rimini (Italy) and saving in the repository collections of the National Historical and Architectural Museum 'Kyiv Fortress'.

Keywords:

postage stamp, not postage stamp, military camp, First Ukrainian Division of the Ukrainian National Army, Sviatoslav Yatsushko, National Historical and Architectural Museum 'Kyiv Fortress'.

Про марки таборової пошти немає жодної згадки у світових каталогах. За філателістичною термінологією, це приватні марки. Ними не зацікавлені філателістичні аукціони чи біржі та їх здебільшого не виставляють на міжнародних філателістичних виставках.

Означені марки виготовляли у польовій друкарні таборової пошти в Ріміні (Італія). Військовий табір був наметовим містечком із власним внутрішнім самоврядуванням. У ньому жили полонені, які здали зброю британцям у Австрії у травні 1945 р., зокрема близько 12 тис. вояків Першої Української дивізії Української національної армії¹.

Внутрішня організація табору мала військову структуру. Там діяли поштові станції для обслуговування мешканців власне в таборі та для підтримування їхніх зав'язків із зовнішнім світом. Українські військовополонені наклеювали на конверти поряд із офіційною державною маркою Італії табору. Ці марки використовували для збору коштів на різні потреби табору, а найголовніше – для української пропаганди².

Поява патріотичних марок викликала невдоволення у радянської влади. Вона вимагала від англійського командування припинити їхнє видання та покарати винних за протидію альянсу. В цій справі англійське командування зібрало комісію майора Фіндлоля, філателіста і приятеля Товариства. В результаті комісія вирішила справу на користь українських військових. Після переїзду таборовиків до Англії та з огляду на деякі інші причини діяльність Товариства припинилася. Підготовлений до друку повний каталог марок так і не надрукували³.

Проектуванням марок таборової пошти займалися С. Яцушко, П. Дудинський, С. Дицьо, Ю. Костів, О. Хохольак. Відомі вісім випусків рімінських марок, на них зображені таборове життя, портрети очільників України, роди зброї українського війська, символи та історичні миті визвольних змагань українського народу⁴.

Найбільше згаданих проєктів марок розробив Святослав Яцушко – графік, а також автор вітальних листівок та екслібрисів. Народився 14 жовтня 1925 р. у Варатці на Закарпатті. Його батько був старшиною Українських січових стрільців, після поразки визвольних змагань осів у Закарпатській Україні. Святослав закінчив гімназію в Ярославі в Галичині, став добровольцем Української дивізії «Галичина». Відбув-

¹ Гінда В. Життя дивізійників за італійськими дротами [Електронний ресурс]: Збруч. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/79533> (дата звернення: 20.05.2022).

² РІМІНІ 1945–1947. Перша українська дивізія Української національної армії у британському полоні в Італії: матеріали до історії дивізії / Упоряд. В. Ревуцький; Братство українських вояків 1-шої української дивізії Української національної армії; Головна управа. – Збірник II. – Київ: Смолоскип, 2005. – 282 с.

³ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 47. Підпільна Пошта України / ред. З. Боровець. – Торонто-Львів: Літопис УПА, 2009. – 331 с.

ши рекрутський вишкіл у таборі «Гайделяґер» біля Дембіци (Польща), восени 1943 р. виїхав на підстаршинський вишкіл зенітної артилерії в Мюнхені (Німеччина), а навесні 1944 р. був направлений до артилерійської школи у Бенешові (Чехія). Повернувшись до дивізії в серпні 1944 р., вирушив із нею у Словаччину, а потім до Югославії для боротьби з комуністичними партизанами. У квітні 1945 р. у Австрії брав участь у боях дивізії на фронті під Фельдбахом та у боях під Гляхенбергом.

Після закінчення війни С. Яцушко разом із більшістю вояків дивізії опинився у британському полоні в Італії – спочатку у Беллярії, а згодом у Ріміні. Перебуваючи у рімінському таборі, співпрацював із таборовим тижневиком «Батьківщина» та намалював низку картин-листівок із життя дивізії та табору полонених. 1948 р. виїхав до своєї родини в Німеччину, а звідти – до Америки. У США вступив до Колумбійського університету, який закінчив 1955 р., здобувши ступінь інженера-архітектора. На території США за проєктами С. Яцушка побудували шпиталі нового типу та стоматологічні клініки. В останні роки свого життя він відкрив власне архітектурне бюро. Співпрацював із архітектурним департаментом Нью-Йоркського інституту технологій, де, крім викладання, досліджував теми шпитальних приміщень. С. Яцушко був членом Американської асоціації університетських професорів, Американського інституту архітекторів, Нью-Йоркської академії наук та низки інших фахових організацій.

Дослідник збирав матеріали до «Історії дерев'яних церков у Європі». Цю працю, де найбільше уваги було б приділено дерев'яним церквам в Україні, він планував видати англійською мовою. С. Яцушко був великим знавцем і пошановувачем мистецтва, історії української культури та минулого України⁵.

Помер 1970 р., похований на цвинтарі святого Андрія Первозванного в м. Савт-Бавнд-Бруці, Нью-Джерсі (США)⁶.

Марки саме авторства С. Яцушка зберігаються у фондах НІАМ «Київська фортеця», про них далі і йтиметься.

Історичну серію «Володарі України» – портретів визначних осіб України, випустили 15 листопада 1946 р. накладом А 2500, В 500.

Розглянемо цю серію детальніше.

⁴ РІМІНІ 1945–1947. Перша українська дивізія Української національної армії у британському полоні в Італії: матеріали до історії дивізії / Упоряд. В. Ревуцький; Братство українських вояків 1-шої української дивізії Української національної армії; Головна управа. – Збірник II. – Київ: Смолоскип, 2005. – 282 с.

⁵ Святослав Ігор Яцушко [Електронний ресурс]: Вісті Комбатанта. – Режим доступу: http://kombatingwar.blogspot.com/2011/07/blog-post_26.html (дата звернення: 5.09.2021).

1. Марка негашена, зубкована. Назва: «Святослав Завойовник. Укр. таб. пошта. Italia-Италія» Італійська Республіка. Інвентарний № 2121. Книжковий друк у біло-коричневих кольорах. Зображено портрет Святослава Ігоровича, Святослава Хороброго, або ж Святослава I (938–972) – правителя Русі з династії Рюриковичів, Великого князя Київського (945–972). Написи: «Святослав Завойовник», «Укр. таб. пошта», «Italia-Италія». Вказані ціна «1 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. (Рис. 1)

Рис. 1.

Марка «Святослав Завойовник. Укр. таб. пошта. Italia-Италія»

2. Марка негашена, зубкована. Назва: «Ярослав Мудрий. Укр. таб. пошта. Italia-Италія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2121/1. Книжковий друк у біло-коричневих кольорах. Зображено портрет Ярослава Володимировича (983/987–1054) – руського князя з династії Рюриковичів, Великого князя Київського (1015–1018, 1019–1054), князя ростовського (988–1010) і новгородського (1010–1034). Написи: «Ярослав Мудрий», «Укр. таб. пошта», «Italia-Италія». Вказані ціна «2 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. (Рис. 2)

Рис. 2.

Марка «Ярослав Мудрий. Укр. таб. пошта. Italia-Италія»

⁷ Віртуальний некрополь української еміграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://necropolis.uinp.gov.ua/burial?id=2577837224003372138> (дата звернення: 5.09.2021).

3. Марка негашена, зубкована. Назва: «Король Данило. Italia-італія. Укр. таб. пошта». Італійська Республіка. Інвентарний № 2121/2. Книжковий друк у біло-червоних кольорах. Зображено портрет Данила Романовича, Короля Данила, або ж Данила Галицького (1201–1264) – руського князя з династії Романовичів, правителя Галицько-Волинського князівства, князя галицького, волинського, Великого князя Київського, короля Русі. Написи: «Король Данило», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «2 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 3)**

Рис. 3.
Марка «Король Данило. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

4. Марка негашена, зубкована. Назва: «Іван Виговський. Укр. таб. пошта. Italia-Італія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2922. Книжковий друк у біло-коричневих кольорах. Зображено портрет Івана Виговського (1608–1664) – українського військового, політичного й державного діяча, гетьмана Війська Запорозького, голови козацької держави в Наддніпрянській Україні (1657–1659), Великого князя Руського (1658–1659), представника православного шляхетського роду Виговських герба Абданк. Написи: «Іван Виговський», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «3 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 4)**

Рис. 4.
Марка «Іван Виговський. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

5. Марка негашена, зубкована. Назва: «Петро Дорошенко. Укр. таб. пошта. Italia-Італія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2922/1 Книжковий друк у біло-зелених кольорах. Зображено портрет Петра Дорошенка (1627–1698) – українського військового, політичного й державного діяча, гетьмана Війська Запорозького Правобережної України (1665–1676), очільника Гетьманщини (1668–1670). Написи: «Петро Дорошенко», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «5 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 5)**

Рис. 5.
Марка «Петро Дорошенко. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

6. Марка негашена, зубкована. Назва: «Іван Мазепа. Укр. таб. пошта. Italia-Італія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2922/2. Книжковий друк у біло-коричневих кольорах. Зображено портрет Івана Степановича Мазепи-Калєдинського (1639–1709) – українського військового, політичного й державного діяча, гетьмана Війська Запорозького, голови козацької держави на Лівобережній (1687–1704) і всієї Наддніпрянської України (1704–1709), князя Священної Римської імперії (1707–1709). Написи: «Іван Мазепа», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «5 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 6)**

Рис. 6.

Марка «Іван Мазепа. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

7. Марка негашена, зубкована. Назва: «Михайло Грушевський. Italia-Італія. Укр. таб. пошта». Італійська Республіка. Інвентарний № 2923. Книжковий друк у біло-червоних кольорах. Зображено портрет Михайла Сергійовича Грушевського (1866–1934) – українського історика, громадського та політичного діяча, голови Центральної Ради Української Народної Республіки (1917–1918). Написи: «Михайло Грушевський», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «7 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 7)**

Рис. 7.

Марка «Михайло Грушевський. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

8. Марка негашена, зубкована. Назва: «Павло Скоропадський. Укр. таб. пошта. Italia-Італія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2923/1. Книжковий друк у біло-коричневих кольорах. Зображено портрет Павла Петровича Скоропадського (1873–1945) – українського державного, політичного, військового та громадського діяча, Гетьмана Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918). Написи: «Павло Скоропадський», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «10 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 8)**

Рис. 8.

Марка «Павло Скоропадський. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

Рис. 9.
Марка «Симон Петлюра. Укр. таб. пошта. Italia-Италія»

9. Марка негашена, зубкована. Назва: «Симон Петлюра. Укр. таб. пошта. Italia-Италія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2923/2. Книжковий друк у біло-червоних кольорах. Зображено портрет Симона Васильовича Петлюри (1879–1926) – українського державного, військового та політичного діяча, публіциста, літературного й театрального критика, організатора українських збройних сил, Генерального секретаря з військових справ при Генеральному секретаріаті Української Центральної Ради (28 червня – 3 грудня 1917), Головного отамана військ Української Народної Республіки (з листопада 1918); Голови Директорії УНР (9 травня 1919 – 10 листопада 1920). Написи: «Симон Петлюра», «Укр. таб. пошта», «Italia-Италія». Вказані ціна «15 Lire» та автор «С. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. **(Рис. 9)**

Пропам'ятну серію «Українське військо» випустили 1 січня 1947 р. накладом А 2500, В 500. Рисунки марок виконано за проєктом хорунжого С. Яцушка. Папір негумований.

Розглянемо цю серію детальніше.

1. Марка негашена, зубкована. Назва: «Українське військо. Заклик до атаки. Укр. таб. пошта. Italia-Италія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2920. Друкована у біло-зелених кольорах. На передньому плані зображено солдата із прапором, на якому видно тризуб, на задньому – бійців українського війська з вогнепальною зброєю; зверху у правому куті – тризуб. Написи: «Українське військо», «Укр. таб. пошта», «Italia-Италія». Вказані ціна «7 Lire» та автор «С. Яцушко». **(Рис. 10)**

Рис. 10.
Марка «Українське військо. Заклик до атаки. Укр. таб. пошта. Italia-Италія»

2. Марка негашена, зубкована. Назва: «Українське військо. Піхота в окопах. Укр. таб. пошта. Italia-Італія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2920/1. Друкована у біло-зелених кольорах. Зображено піхотинців українського війська в шоломах німецького зразка із тризубом, у одного в руках – німецький кулемет часів Другої світової війни MG 34, у другого – гвинтівка; зверху в лівому куті – тризуб. Написи: «Українське військо», «Піхота», «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «3 Lire» та автор «С. В. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см. (Рис. 11)

Рис. 11.
Марка «Українське військо. Піхота в окопах. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

3. Марка непоштова, зубкована. Назва: «IV Універсал 22.I.1918». Укр. таб. пошта. Italia-Італія». Італійська Республіка. Інвентарний № 2920/2. Друкована у біло-зелених кольорах. Зображено архангела з мечем та щитом, на якому видно тризуб; у лавровому вінку вміщено напис: «IV Універсал 22.I.1918». Написи: «Укр. таб. пошта», «Italia-Італія». Вказані ціна «1 Lire»; та автор «С. В. Яцушко». Розмір марки: 5,1×3,4 см.

Означена пропам'ятна марка видана до 28-річчя IV Універсалу Центральної Ради Української Народної Республіки, яким 22 січня 1918 р. було проголошено державну незалежність України. (Рис. 12)

Рис. 12.
Марка «IV Універсал 22.I.1918. Укр. таб. пошта. Italia-Італія»

Частину марок передрукували, дату 1919 виправили на 1918, друк зроблено чорною та темно-бронзовою фарбою. Наклад становив А 2424, В 484. Екземпляр, представлений у фондах першим, виправлено темно-бронзовою фарбою⁷.

Описані таборіві марки Музей придбав 1994 р. у Віктора Бузала, заплативши 100 купоно-карбованців за кожну⁸. На той час це були мізерні кошти, особливо якщо порівнювати їх із сучасною вартістю згаданих раритетів. На сайті колекціонерів HipStamp одна марка «1947 Rimini Italy Displaced Persons Ukraine Camp Post division "Galicia" 2 L» коштує 54.95 \$ (станом на 07.09.2021 р.)⁹. Для порівняння: курс долара до карбованця 1994 р. становив 1 долар США – 31700 карбованців¹⁰. Середня місячна заробітна плата була 500–600 тисяч карбованців (17–20 \$)¹¹.

Надзвичайно цікавою є особистість власника марок Віктора Йосиповича.

Народився 23 жовтня 1952 р. в с. Катеринівці Лозовського р-ну Харківської обл. Дослідник історії України ХХ ст., проблем міжнаціональних відносин, питань геральдики, фалеристики, уніформології, вексилології, зокрема національної та державної символіки, українських військових нагород, традицій українського війська.

1975 р. закінчив із відзнакою історичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Із 1976 до 1979-го – стажист-дослідник, у 1979–1990 рр. пройшов шлях від молодшого до старшого наукового співробітника відділу історії дружби народів СРСР Інституту історії АН УРСР, у 1990–1992 – старший науковий співробітник сектору історичної географії й картографії відділу української історіографії та допоміжних історичних дисциплін Інституту історії України АН України. Захистив 1984 р. кандидатську дисертацію «Ударні комсомольські будови – школа братерського єднання і дружби радянських народів (на матеріалах Української РСР, 1971–1975)». Науковими керівниками здобувача були доктори історичних наук – професор Р. Г. Симоненко та М. Ф. Дмитрієнко.

⁷ Максимчук Ю. Українські поштові марки. – Берхтесгаден: Молоде життя, 1949.

⁸ Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця». – Фонди. – Інвентарна книга № 4.

⁹ 1947 Rimini Italy Displaced Persons Camp Post 2 L, Ukraine, No Gum as issued LH [Електронний ресурс]: HipStamp. – Режим доступу: <https://www.hipstamp.com/listing/1947-rimini-italy-displaced-persons-camp-post-2-l-ukraine-no-gum-as-issued-lh/38905033> (дата звернення: 7.09.2021).

¹⁰ Офіційний курс українського карбованця до долара США, встановлений Національним банком України у 1994 році [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/of_kurs_1994.xls (дата звернення: 22.06.2022).

¹¹ Гук О., Макаренко Г. и др. Как менялся украинец за время Независимости // Сегодня. – 22.08.2008 р. [Електронний ресурс]: Сегодня. – Режим доступу: <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/kak-menjalca-ukrainets-za-vremja-nezavimosti-124194.html> (дата звернення: 7.09.2021).

В. Бузало – один із засновників перших військово-історичних груп на теренах України. Із 1988 р. музей «Косий капонір» (нині НІАМ «Київська фортеця») став місцем засідань військово-історичного клубу «Слава Вітчизни» завдяки укладеній домовленості про співпрацю між музеєм та організатором клубу В. Бузалом. Означена історична спільнота займалася вивченням та історичною реконструкцією подій війни 1812 р. Спільними зусиллями клуб та музей організували та провели виставку колекції військової мініатюри, яка супроводжувалася експонуванням гравюр, листівок та предметів військового побуту ХІХ–ХХ ст. У травні 1989 р. відбулося перше військово-історичне дійство «Інтербівуак», організоване київськими реконструкторами та музеєм-фортецею. У ньому взяли участь військово-історичні клуби з Австрії, Шотландії, Польщі, Угорщини, Росії та інших країн, що сприяло популяризації військової історії та поширенню руху історичної реконструкції в Україні¹². **(Рис. 13)**

Рис. 13.

Віктор Бузало на військово-історичному заході реконструкторів «Інтербівуак», організованому спільно з філією Київського музею революції «Косий капонір».

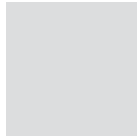
Київ. 1990 р.

¹² Щербак М. Ювілеї // Архіви України. – 2018. – № 2. – С. 261–267.

1992 р. В. Бузало став одним із співавторів концепції системи державних нагород незалежної України. Він – член Українського геральдичного товариства. лауреат Державної премії в галузі науки і техніки (1999), заслужений діяч науки і техніки України (2002).

У період 1993–2018 рр. працював в Управлінні державних нагород та геральдики Адміністрації Президента України, із 2000-го до 2005-го – заступник керівника Управління, завідувач відділу підготовки матеріалів із питань нагородження. Державний службовець III-го рангу¹³.

Підсумовуючи, зазначимо, що в науковий обіг уведена інформація про непоштові марки, які насамперед мали патріотичне та мистецьке значення для України. Також стаття висвітлює життєві і фахові шляхи художника та власника марок, які заслуговують на вшанування їхньої пам'яті та засвідчення поваги до їхньої діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бузало Віктор Йосипович [Електронний ресурс]: Інститут історії України НАН України. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/person/0000043> (дата звернення: 5.09.2021).

Віртуальний некрополь української еміграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://necropolis.uinp.gov.ua/burial?id=2577837224003372138> (дата звернення: 5.09.2021).

Гінда В. Життя дивізійників за італійськими дротами [Електронний ресурс]: Збруч. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/79533> (дата звернення: 20.05.2022).

Гук О., Макаренко Г. и др. Как менялся украинец за время Независимости // Сегодня. – 22.08.2008 [Електронний ресурс]: Сегодня. – Режим доступу: <https://ukraine.segodnya.ua/ukraine/kak-menjalcja-ukrainets-za-vremja-nezavimosti-124194.html> (дата звернення: 7.09.2021).

Максимчук Ю. Українські поштові марки. – Берхтесгаден: Молоде життя, 1949. – 55 с. Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця». – Фонди. – Інвентарна книга № 4.

Офіційний курс українського карбованця до долара США, встановлений Національним банком України у 1994 році [Електронний ресурс]: Національний банк України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/files/of_kurs_1994.xls (дата звернення: 22.06.2022).

Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 47. Підпільна Пошта України / ред. З. Боровець. – Торонто-Львів: Літопис УПА, 2009. – 331 с.

РІМІНІ 1945–1947. Перша українська дивізія Української національної армії у британському полоні в Італії: матеріали до історії дивізії / Упоряд. В. Ревуцький; Братство українських вояків 1-шої української дивізії Української національної армії; Головна управа. – Збірник II. – Київ: Смолоскип, 2005. – 282 с.

Святослав Ігор Яцушко [Електронний ресурс]: Вісті Комбатанта. – Режим доступу: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2011/07/blog-post_26.html (дата звернення: 5.09.2021).

Щербак М. Ювілеї // Архіви України. – 2018. – № 2. – С. 261-267.

1947 Rimini Italy Displaced Persons Camp Post 2 L, Ukraine, No Gum as issued LH [Електронний ресурс]: HipStamp. – Режим доступу: <https://www.hipstamp.com/listing/1947-rimini-italy-displaced-persons-camp-post-2-l-ukraine-no-gum-as-issued-lh/38905033> (дата звернення: 7.09.2021).